

GEEN POLITIEK ZONDER THEOLOGIE

RECENSIE NON-FICTIE AD DE BRUIJNE BEELD RERT HAGENARS

De Nijmeegse filosoof Marin Terpstra komt tot conclusies die een aantal theologen langs een heel andere route ook getrokken hebben. Misschien zou hij eens met hen moeten praten, denkt Ad de Bruijne.

Moderne westerse politiek lijkt haar geheim te zijn kwijtgeraakt. Dat geheim was vanouds dat politiek niet los gezien kan worden van een hogere, transcendente werkelijkheid. Regeren in de mensenwereld heeft iets te maken met de godenwereld. Of, christelijk gezegd: dat mensen over mensen regeren, verwijst naar God als schepper en regeerder. De meeste westerlingen zijn blij met deze onttovering van de politiek. Zij willen politiek vrij houden van religie. Volgens sommigen is dat ook voor de religie zelf beter. De meeste gelovigen betreuren deze secularisatie van de moderne politiek. Zij zoeken voortdurend naar mogelijkheden om religie alsnog in beeld te brengen en zelfs weer een belangrijke rol te geven.

Beide categorieën kunnen veel leren van een nieuw boek van de Nijmeegse filosoof Marin Terpstra: *Democratie als cultus: Over politiek en religie*. Terpstra betoogt dat de hedendaagse politiek eigenlijk helemaal niet losgekomen is van religie. Op een nieuwe manier blijft de klassieke verbinding met religie haar praktijk en bezinning domineren. Terpstra geeft dan ook een alternatieve definitie van secularisatie: voortzetting van theologie met andere middelen. Ook gesecculariseerde politiek blijft bepaald door de religieuze achtergrond van eeuwen en bevat een impliciete theologie. Zelfs in gesecculariseerde politiek kom je, als je goed kijkt, het geheim nog tegen.

schijnbreuk

Terpstra laat zien dat de moderne democratie eigenlijk nooit werkelijk afscheid nam van de klassieke soevereiniteitsgedachte. Vanouds werd politiek niet los gezien van een hoogste gezag, een wil die uiteindelijk doet wat hem belieft en waarvoor allen buigen, dus van God. De figuur van de koning representeerde deze soevereiniteit. Als hij wijs is, hoort hij andere meningen aan, maar uiteindelijk hoeft hij ze niet te tolereren en geen tegenspraak te dulden. De democratie lijkt daarmee radicaal te breken, maar bij nader inzien blijkt dit schijn. De soevereiniteit fragmentariseert alleen maar, zodat voortaan alle individuele burgers er een beetje

van hebben. In een democratie spelen we allemaal koninkje en laten we onze soevereine willetjes gelden. Bijvoorbeeld wanneer we stemmen in verkiezingen. Tegelijk gaan we met de uitslag van zulke verkiezingen niet wezenlijk anders om dan vroeger met andere vormen van soevereine macht. Deze uitslag is heilig als een goddelijke boodschap en moet daarom door politici zorgvuldig worden geëxegeseerd. Zo ontdekken zij wat het volk wil. Bovendien schikken de individuele leden van een volk zich vervolgens naar deze wil. Hun eigen stem buigt alsnog voor een hoger soeverein gezag. Deze democratische wil is daarbij evenals de vroegere koning intolerant ten opzichte van meningen die de grondslag zouden aantasten. Hoewel vaak impliciet bezit ook een democratie een eenheid stichtend verhaal, een politieke theologie. Wie zich daarbuiten plaatst, wordt niet getolereerd. Zoals je vroeger buiten de orde was wanneer je de goden of God loochende, raak je

vandaag het impliciete geloof als je bijvoorbeeld de Holocaust ontkent. Uit Terpstra's analyse kan duidelijk worden dat deze gesecculariseerde, impliciete vormen van religie klassieke christenen (of moslims) in problemen kunnen brengen. In de westerse samenleving zijn allerlei trekken van het christelijk geloof losgemaakt van hun bron en bestaan zij zelfstandig voort, bijvoorbeeld de mensenrechten of de gelijkheid van allen. Zij maken deel uit van de impliciete gevestigde religie en theologie van de liberale democratie. Mensen die daarnaast vasthouden aan een andere religie die ook publieke aspiraties heeft, vormen daarom ten diepste een bedreiging.

De botsing wordt bijvoorbeeld duidelijk rond de apocalyptische toekomstverwachting. De klassieke christelijke politieke theologie liet zich vaak inspireren door Johannes' openbaring. Daarin schuilt gezien vanuit het gezichtspunt van de bestaande machten een revolutionair moment. Alleen God mag uiteindelijk koning zijn en wie Hem niet erkent, wordt geoordeeld. Daarna volgt een nieuw koninkrijk onder Gods regering. Christenen mogen niet eigenhandig deze revolutie voltrekken, maar moeten wel nu al partij kiezen voor de uiteindelijke overwinnaar. Daardoor vormen zij voor de gevestigde machten

per definitie een probleem. Hoe vredelievend en constructief zij zich ook opstellen, hun geloof past niet bij de openlijke of impliciete religie die deze gevestigde machten draagt. Op dit punt is er geen principieel verschil tussen het vroegere Romeinse rijk en de moderne democratie.

In de 20e eeuw ontstond juist de gedachte dat in de moderne liberale democratie het einde van de geschiedenis al is aangebroken. Het laatste oordeel werd al geveld. Politiek werd postapocalyptisch. Ten diepste maakt deze opvatting een theologische keuze. Dat leidt tot een hevige clash met diegenen die een andere theologie aanhangen en nog altijd een laatste goddelijk oordeel over de bestaande politieke orde en een nieuw koninkrijk verwachten.

moderne cultus

Interessant is verder dat Terpstra de vormen van de moderne democratie interpreteert als een nieuwe gesecculariseerde cultus, waarin de vroegere religieuze rituelen doorwerken. Ook herleidt hij debatten over de aard van de democratie tot klassieke theologische discussies, bijvoorbeeld over de werkelijke aanwezigheid van Christus in de sacramenten, de twee naturen, en de verhouding tussen woord en beeld. Terpstra's boek is niet eenvoudig. Samengesteld uit acht verschillende bestaande essays kent het ook geen volgehouden argumentatielij. Toch is het een belangrijk werk. Terpstra toont als politiek filosoof oog voor de klassieke traditie van de politieke theologie en dat is uitzonderlijk. Zonder deze theologie die tot aan de verlichting de bezinning op politiek heeft bepaald, kunnen wij inderdaad onze moderne politieke kwesties niet begrijpen. Wel vind ik het merkwaardig dat Terpstra vervolgens nergens laat merken dat hij weet heeft van de grootscheepse hedendaagse herleving van politieke theologie, met name in de Angelsaksische wereld. De denkers die hij analyseert zijn geen van alle tijdgenoten: Varro, Augustinus, Spinoza, Hobbes, Schmitt, Voegelin, en Lefort.

Dat is jammer omdat zijn project wel parallel loopt aan die hedendaagse politieke theologie. Hij doet vergelijkbare waarnemingen en bereikt soortgelijke conclusies als theologen zoals Hauerwas, Milbank en O'Donovan, of verschillende neocalvinisten. Meer gesprek met theologen zou ook een van mijn bezwaren bij het boek ondervangen.

Soms lijkt Terpstra uit te gaan van één tamelijk uniforme benadering van politieke theologie in de traditie, terwijl in werkelijkheid het palet aan posities juist breed was. Dit wreekt zich in zijn interpretatie van de huidige democratie, die sterk door zijn selectie bepaald blijft. Toch neemt dat niet weg dat zijn werk stimulerend is en doet verlangen naar meer. ■

